

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Anna Sulikowska

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

2.1 Magister filologii germańskiej, specjalizacja nauczycielska, uzyskany na Wydziale Humanistycznym w 1999 roku.

2.2 Doktor nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa, uzyskany na Wydziale Humanistyczno-Historycznym Uniwersytetu Gdańskiego w 2007 roku.

Tytuł pracy: *Gedächtnisstützende Lernstrategien im Fremdsprachenlernprozess.*

Promotor: prof. dr hab. Marian Szczodrowski,

Recenzenci: prof. dr hab. Barbara Skowronek (UAM), dr hab. Grażyna Łopuszańska-Kryszczuk, prof. UG.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

2005-2013 – wykładowca w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Wałczu

2007-2008 – asystent w Instytucie Filologii Germańskiej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Szczeciński

od 2008 – adiunkt w Instytucie Filologii Germańskiej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Szczeciński

4. Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.):

a, b) tytuł osiągnięcia naukowego (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy)

Anna Sulikowska, *Kognitive Aspekte der Phraseologie. Konstituierung der Bedeutung von Phraseologismen aus der Perspektive der Kognitiven Linguistik.* 2019, Peter Lang.

Recenzenci wydawniczy: prof. dr hab. Roman Sadziński, dr hab. Małgorzata Guławska-Gawkowska.

A. Sulikowska

c) omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Celem przedłożonej rozprawy habilitacyjnej jest wyeksplikowanie z przykładów korpusowych znaczeń frazeologizmów, rekonstrukcja procesów ich tworzenia i motywowania oraz próba wypracowania spójnej metody opisu semantycznych aspektów frazeologii w całej ich złożoności i różnorodności w oparciu o koherentne założenia teoretyczne.

Najistotniejszym, a zarazem jednym z najtrudniejszych zadań frazeologii i frazeografii jest adekwatne ujęcie znaczeń idiomów. Idiomy – jako sekundarne jednostki języka – charakteryzują się bowiem z perspektywy semantycznej szczególną kompleksowością, wykazują tzw. wartość naddaną, na którą składa się ich niedookreśloność znaczeniowa, wieloznaczność, inklinacja do tworzenia paralelnych i sekundarnych metaforyzacji, zdolność przywoływania obrazów mentalnych, motywacja i ekspresywność. Wielu aspektów semantyki idiomów, np. ich obrazowości i motywacji, nie sposób wytłumaczyć w ramach modułarnych (strukturalistycznych i generatywistycznych) teorii języka. Dopiero spojrzenie z perspektywy holistycznej, całościowej, obejmującej nie tylko wiedzę językową, ale również encyklopedyczną i szeroko rozumiane doświadczenie pozwala na ich eksplikację.

Perspektywę taką oferuje lingwistyka kognitywna, stanowiąca podstawę teoretyczną przedłożonej rozprawy. Cechą charakterystyczną dla kognitywnego ujęcia języka jest relatywizacja dotychczasowych dychotomii. Ostre rozgraniczenia pomiędzy ciałem a umysłem; percepcją, kognicją i emocjami; językiem i innymi zdolnościami kognitywnymi, językiem dosłownym (literalnym) i przenośnym, metaforą i metonimią, gramatyką i leksykonem, stałymi i luźnymi związkami wyrazowymi ulegają zatarciu, wychodzi się z założenia o skalarności opisywanych zjawisk, ich wzajemnym przenikaniu. Lingwistyka kognitywna jest mentalistyczną teorią języka, znaczenia nie odnoszą się do jednostek świata rzeczywistego, lecz do umysłowych konstruktów tychże jednostek, powstałych w oparciu o ucieleśnione doświadczenie gatunkowe, doświadczenie osobnicze, wiedzę encyklopedyczną i kulturową człowieka.

Jednostki językowe zbudowane są z dwóch biegunów: bieguna fonetycznego oraz bieguna semantycznego, zanurzonego w całości wiedzy i doświadczenia człowieka. Lingwistyka kognitywna w paradygmacie holistycznym odrzuca więc założenie o modułarnym charakterze języka, nie wyodrębnia treści istotnych i nieistotnych dla konstruowania danego znaczenia. Uwypukla się natomiast dynamiczny charakter języka i znaczeń językowych, ich konstytuow-

A. Suihová

anie się poprzez uzus. Znaczenia nie są stabilnymi tworamami o wyraźnie zaznaczonych granicach, a raczej kształtowanymi przez zdarzenia mowne rutynami kognitywnymi. Stąd konceptualizacje charakteryzuje encyklopedyczność („Everything you know about a concept is part of its meaning” Croft 2003: 163), emergencja, multimodalność (słowo *dom* aktywuje reprezentacje umysłowe o charakterze wizualnym, np. obraz mentalny rodzinnego domu, olfaktorycznym, np. zapach w jego sieni, emocjonalnym), daleko idąca zależność od uwarunkowań kontekstowych, a również pewne rozmycie granic, wieloznaczność i niedookreśloność znaczeniowa.

Z perspektywy kognitywnej procesy tworzenia znaczeń są więc niezwykle złożone, nawet dla pozornie prostych wyrażen językowych języka codziennego. Ich kompleksowość zwiększa się dla wyrażen przenośnych, w tym idiomów. W przedłożonej pracy staram się wykazać, jak w sprzężeniu zwrotnym pomiędzy znaczeniem literalnym i zleksykalizowanym, pod wpływem wiedzy i doświadczenia człowieka w całej ich złożoności, przy udziale metonimii, metaftonimii, metafor o bardzo różnym stopniu generalizacji i uniwersalności, oraz emergentnych obrazów mentalnych tworzą się konceptualizacje wyrażen idiomatycznych.

Struktura rozprawy habilitacyjnej

Przedłożona rozprawa habilitacyjna składa się wstępu, trzech rozdziałów teoretycznych, obszernej części empirycznej (rozdział 4) oraz podsumowania.

Monografię otwiera rozdział poświęcony definicji podstawowych pojęć: frazeologii jako dziedziny badawczej, frazeologizmów oraz idiomów. Zarysowuję w nim pokrótce genezę germanistycznej myśli frazeologicznej, rozwój frazeologii w Niemczech, definicję pojęcia ‚idiom’ oraz ‚frazologizm’, prymarne i sekundarne cechy pozwalające na wyodrębnienie klasy frazeologizmów z ogółu wyrażen językowych, zaproponowane w literaturze przedmiotu klasyfikacje frazeologiczne. Przegląd stanu badań oraz obszernej literatury wskazuje na (i) tendencję do rozszerzania zakresu frazeologii jako dziedziny badawczej i przesuwania punktu ciężkości z centrum frazeologii (idiomatyki) ku jej peryferiom (kolokacjom i szeroko rozumianym skonwencjonalizowanym połączeniom wyrazów); (ii) interdyscyplinarność badań frazeologicznych; (iii) względność podstawowych kryteriów służących do definicji terminu ‚frazologizm’: Przeprowadzona w Niemczech reforma ortograficzna (obejmująca m.in. łączną i rozłączną pisownię wyrazów) dostarczyła wielu przykładów na relatywność kryterium polileksykalności. Prężnie rozwijająca się lingwistyka korpusowa, kognitywna, w tym gramatyka konstrukcji i wszelkie badania oparte na uzusie relatywizują kryterium stabilności, dostarczając niezbywalnych dowodów na to, iż związki frazeologiczne są znacznie mniej ustabilizowane, niż zakła-

A. Kucina

dano, podczas gdy luźne związki wyrazowe wykazują często cechę szeroko rozumianej idiomatyczności (por. definicję idiomatyczności Feilke (1998: 74), który rozumie pod tym pojęciem fakt, iż z szerokiego spektrum możliwości konstrukcyjnych tylko wybrane reguły selekcyjne i kombinacyjne ulegają skonwencjonalizowaniu oraz definicję Fillmore/Kay/O'Connor (1988: 504): „... an idiomatic expression or construction is something, a language user could fail to know while knowing everything else in the language”).

Rozdział drugi poświęcony jest przeglądowemu zreferowaniu najistotniejszych hipotez badawczych lingwistyki kognitywnej: począwszy od założeń realizmu doświadczeniowego, poprzez kognitywne ujęcie kategoryzacji, konceptów, gramatyki i leksykonu jako kontinuum, rozmytych granic pomiędzy wiedzą językową i wiedzą o świecie, a na teoriach interakcjonistycznych kończąc. Z uwagi na istotną rolę obrazów mentalnych w konstytuowaniu się znaczeń idiomów jak również fakt, iż temat ten jest rzadko i niechętnie poruszany w dotychczasowych badaniach frazeologicznych i literaturze przedmiotu, dużo uwagi poświęciłam koncepcjom poznania ucieleśnionego (*Embodied/Grounded Cognition*), w których podkreśla się zakotwiczenie wyższych funkcji kognitywnych, w tym języka, w bezpośrednim doświadczeniu zmysłowym. W centrum zainteresowania znajduje się przy tym solidnie ugruntowana empirycznie teoria symboli percepcyjno-motorycznych (*Perceptual Symbol Theory*) autorstwa L. Barsalou, dowodząca, iż reprezentacje umysłowe pojęć mają charakter multimodalny, zawierają zarówno informacje abstrakcyjne, jak i sensomotoryczne, w tym obrazy mentalne.

Zasadniczą część rozprawy ze względu na wagę tematu w dalszych rozważaniach stanowi podrozdział *Metafora i metonimia jako procesy kognitywne*. Po pobieżnym zreferowaniu tradycyjnego podejścia do metafor i metonimii przedstawiam ujęcie tych zjawisk z perspektywy kognitywnej. Metafory i metonimie są tu rozumiane jako istotne narzędzia poznawcze, konceptualne procesy rzutowania pomiędzy dwiema różnymi domenami poznawczymi (metafora), bądź też w obrębie jednej domeny (metonimia). Ponieważ domeny doświadczeniowe, definiowane jako uporządkowany obszar wiedzy o świecie, charakteryzują się pewną niedookreślonością, rozmytością w obszarach granicznych, wykazują efekty prototypowe, nie zawsze można jednoznacznie stwierdzić, czy dana derywacja semantyczna leży w obrębie jednej, czy też dwóch domen. Stąd przyjmuje się również istnienie tworu hybrydowego, metaftonimii.

Niezaprzeczalnym przełomem zarówno dla nurtu kognitywistycznego w lingwistyce, jak i dla teorii metafory była praca G. Lakoffa i M. Johnsona *Metaphors we live by* (1980), wprowadzająca termin metafor i metonimii konceptualnych. W rozprawie wskazuję na niewątpliwą wartość i nowatorskość teorii CTM (*Cognitive Theory of Metaphor*), podnoszę jednak

A. Buikowa

również kwestię jej niedociągnięć, nieścisłości terminologicznych, zbytich uogólnień w niektórych obszarach. Metafory konceptualne, szczególnie zaś zakotwiczone w doświadczeniu cielesnym i oparte na podstawowych schematach wyobrażeniowych metafory ontologiczne (CIAŁO TO POJEMNIK) oraz metafory orientacyjne (DOBRE JEST NA GÓRZE, ZŁE JEST NA DOLE) stanowią istotny i niepomijalny punkt wyjścia dla wyjaśnienia genezy metafor, strukturalizacji pól semantycznych, leżą u podstaw wielu konceptualizacji, nie są w stanie jednak ująć całego zjawiska w jego złożoności, kreatywności, zależności od uwarunkowań kontekstowych. Stąd zasadne są klasyfikacje metafor wg różnorodnych kryteriów, np. rodzaju procesów rzutowania (metafory konceptualne i epistemiczne), stopnia leksykalizacji (metafory innowacyjne i konwencjonalne), modalności reprezentacji mentalnych, stanowiących punkt wyjścia dla rzutowań metaforycznych (metafory oparte o struktury propozycjonalne i obrazowe), stopnia ich generalizacji, choć podkreślić należy jedynie teoretyczny, służący uporządkowaniu stanu wiedzy charakter takich klasyfikacji. Szczególnie istotne dla frazeologii jest rozróżnienie pomiędzy metaforami konceptualnymi i epistemicznymi. Metafory konceptualne mają charakter stałych, głęboko zakotwiczonych w najwcześniejszych (często ucieleśnionych) doświadczeniach powiązań pomiędzy domenami. Jako struktury stanowiące część systemu konceptualnego nadającego kształt ludzkiej kognicji, metafory te manifestują się w licznych wyrażeniach językowych, niejednokrotnie współkonstytuują abstrakcyjne jednostki językowe (por. uniwersalną metaforę konceptualną o bardzo dużym stopniu generalizacji CIAŁO TO POJEMNIK, oraz jej specyfikacje, manifestujące się w języku: UCZUCIA TO ZAWARTOŚĆ POJEMNIKA: *pękać ze złości, żółć kogoś zalewa, kipieć z gniewu, hyc wzburzonym, otworzyć się przed kimś*; UPRZEJMOŚĆ TO GŁADKA POWIERZCHNIA POJEMNIKA: *ogłada towarzyska, nieokrziesanie, polor, szorstkość, opryskliwość, ciętość, czepliwość, siermiężność, zgrzebność*). Metafory epistemiczne tworzą się na kanwie jednorazowych rzutowań pomiędzy dwiema domenami, u podstaw których leży ogólna wiedza o świecie. Powstają często ad hoc, są emergentne i uwarunkowane kontekstowo. Jeśli dane wyrażenie uznane zostanie przez społeczność językową za trafne, może ulec leksykalizacji. Metaforyczne powiązanie pomiędzy domenami nie ma jednak charakteru systematycznego, stałego, powtarzalnego, a występuje jedynie dla tego wyrażenia, jak np. w idiomie *bać się własnego cienia*. Metafory epistemiczne i konceptualne nie są zjawiskami opozycyjnymi, wręcz przeciwnie, najczęściej się dopełniają: Podczas gdy metafory konceptualne wytyczają ogólny kierunek konceptualizacji, metafory epistemiczne te konceptualizacje specyfikują.

Rozdział trzeci to pogłębiona analiza semantycznych aspektów frazeologii. Punktem wyjścia dla opisu w/w zjawisk są rozważania dotyczące dwupłaszczyznowości semantyki fra-

zeologizmów, ich podwójnej struktury semiotycznej. Wiele nieporozumień dotyczących semantycznych, kognitywnych i psycholingwistycznych zagadnień frazeologii wynika z niewystarczającego uwzględnienia heterogeniczności omawianych zjawisk językowych. Tymczasem mechanizmy kognitywne leżące u podstaw przetwarzania wyrażen idiomatycznych nieumotywowanych z perspektywy synchronicznej typu *Maulaffen feilhalten, gang und gäbe, zbić kogoś z pantaląku*; kinegramów typu *die Stirn runzeln, wzruszać ramionami*, w których znaczenie literalne i frazeologiczne przywoływane są jednocześnie, a pierwsze z nich może być nawet zastąpione gestem, oraz idiomów o wyraźnie metaforycznym charakterze typu *jmdn. in die Zange nehmen, bawić się z kimś jak kot z myszką* są diametralnie różne. Stąd konieczność uściślenia, do jakiej grupy frazeologizmów odnosi się dana analiza. W centrum zainteresowania przedłożonej monografii leży najliczniejsza grupa frazeologizmów obejmująca jednostki, w których znaczenie literalne oraz frazeologiczne znajdują się w stosunku rozłącznym (por. *Idiome mit zwei Lesarten, die sich disjunktiv zueinander verhalten*, Burger 2010: 63), tzn. znaczenia literalne i frazeologiczne generalnie nie mogą wystąpić w tych samych kontekstach.

Kolejne podrozdziały poświęcone są najważniejszym aspektom semantyki idiomów: idiomatyczności, motywacji oraz obrazowości frazeologicznej. Dokonuję w nich przeglądu stanu badań, podejmuję próbę uściślenia i zdefiniowania pojęć oraz syntetycznego ujęcia problemów semantyki frazeologizmów z kognitywnego punktu widzenia. Część teoretyczną pracy kończy podsumowanie oraz – ze względu na ważkość badania korpusowego w części praktycznej – ekskurs poświęcony lingwistyce korpusowej.

Część praktyczna pracy (rozdział 4) składa się z dwóch zasadniczych części: części metodologicznej (4.1) oraz części analitycznej (4.2). Ponieważ celem pracy jest ujęcie możliwie szerokiego spektrum zjawisk konstytuujących znaczenie idiomów, a nie ich wybiórcze opisanie, jako materiał badawczy obrałam obszerne, zróżnicowane, wg mojej wiedzy nie opisane jeszcze w literaturze przedmiotu pole semantyczne *trudność/trudne położenie*.

Przeprowadzone badanie ma charakter onomazjologiczno-semazjologiczny. Pierwsza część badania ukierunkowana jest onomazjologicznie: Zestawiam w niej na podstawie dzieł leksykoграфicznych frazeologizmy niemieckie opisujące *trudność/trudne położenie*, dokonuję wstępnego ich przeglądu (wykluczam jednostki nieidiomatyczne, frazeologizmy eliptyczne, jednostki językowe niespełniające warunku polileksykalności, tzw. *Einwortphraseologismen*), następnie wyodrębniam i opisuję metafory konceptualne nadające strukturę całemu polu semantycznemu.

Najistotniejszą metaforą konceptualną leżącą u podstaw konceptualizacji pola semantycznego *trudność/trudne położenie* w języku niemieckim jest metafora o dość dużym stopniu generalizacji TRUDNOŚCI TO PRZESZKODY W RUCHU DO PRZODU. Metafora ta wpisuje się w prawdopodobnie uniwersalną, obecną w wielu językach świata, opartą o jeden z podstawowych schematów wyobraźniowych (schemat ŚCIEŻKI/PATH) rozbudowaną metaforykę drogi, u której podstaw leży metafora ŻYCIE TO DROGA. I tak, jak narodziny konceptualizowane są jako początek drogi (*przyjść na świat*), związki międzyludzkie jako wspólne pokonywanie drogi (*czyjeś drogi schodzą się, przecinają się, rozchodzą się*), ważne decyzje jako wybór ścieżki (*być na rozdrożu*), śmierć jako koniec drogi (*wyruszać w ostatnią drogę, zejść z tego świata*), tak trudności konceptualizowane są w języku niemieckim w dużym stopniu za pośrednictwem metafory TRUDNOŚCI TO PRZESZKODY W RUCHU DO PRZODU.

Metafora konceptualna TRUDNOŚCI TO PRZESZKODY W RUCHU DO PRZODU wykazuje trzy specyfikacje – metafory o mniejszym stopniu generalizacji. Pierwsza z nich – TRUDNOŚCI TO PRZESZKODY NA DRODZE – profiluje drogę i jej właściwości: ukształtowanie terenu (np. *in einem Tief stecken, den Bach runtergehen*), niepewny grunt (np. *ein schwankender Boden, ein dünnes Eis*), brudną, klejącą masę jako przeszkodę (np. *in die Patsche geraten, jmdn./sich in die Scheiße reiten*), haryery blokujące przejście (np. *Hürden beseitigen, Steine in den Weg legen, jmdm. im Wege stehen*), czy też obstrukcje prowadzące do upadku idącego (np. *jmdm. ein Bein stellen, Knüppel zwischen die Beine werfen*). Kolejna z metafor: TRUDNOŚCI TO OBCIĄŻENIE skierowuje uwagę na idącego i jest zakorzeniona w cielesnym doświadczeniu odczuwalnej trudności w poruszaniu się z ciężkim ładunkiem (np. *einen Klotz am Bein haben, jmdn./etw. am Hals/auf dem Hals haben*). Ostatnia z wyodrębnionych specyfikacji, metafora TRUDNOŚCI TO OGRANICZENIE SWOBODY PORUSZANIA SIĘ wydobywa na plan pierwszy brak przestrzeni do podążania drogą, spowodowany przez czynniki zewnętrzne, np. skierowaną przeciw komuś broń (np. *das Schwert des Damokles über sich haben, jmdm. sitzt das Messer an der Kehle*), ciasnotę (np. *jmdn. in die Enge treiben, in einer Zwickmühle stecken*), nacisk z dwóch stron (np. *jmdn. in die Zange nehmen, zwischen Hammer und Amboss geraten*).

Metafora konceptualna TRUDNOŚCI TO PRZESZKODY W RUCHU DO PRZODU leży u podstaw dużej części konceptualizacji *trudności/trudnego położenia* i wykazuje strukturę hierarchiczną: Sama będąc częścią metafory o bardzo dużym stopniu generalizacji (ŻYCIE TO DROGA), rozpada się na metafory bardziej szczegółowe (TRUDNOŚCI TO PRZESZKODY NA DRODZE → TRUDNOŚCI TO UKSZTAŁTOWANIE TERENU, TRUDNOŚCI TO BARIERY BLOKUJĄCE PRZEJŚCIE, TRUDNOŚCI TO NIEPEWNY GRUNT itd.). Nic jest to jednak jedyna metafora strukturalizująca oma-

A. Suiwale

wiane pole semantyczne. Zebrany materiał frazeologiczny pozwolił na wyodrębnienie następujących metafor konceptualnych o mniejszym zakresie uogólnienia: TRUDNOŚCI TO NIENADAJĄCE SIĘ DO SPOŻYCIA JEDZENIE (np. *ein hartes/schweres Brot, jmdm. die Suppe versalzen*), TRUDNOŚCI TO BRAK POWIETRZA (np. *jmdm. die Luft abdrehen, das Wasser steht jmdm. bis zur Kehle, die Luft wird dünn*), TRUDNOŚCI TO GORĄCO/UPAŁ (np. *es brennt an allen Ecken, die Hölle auf Erden haben*), TRUDNOŚCI TO ZŁA POGODA (np. *es ballen sich drohende Wolken über jmdm., Ruhe vor dem Sturm*), TRUDNOŚCI TO PRZEGRANA GRA (np. *jmdm. den schwarzen Peter zuschieben, sich ein Eigentor schießen*).

Przytoczone metafory konceptualne leżą u podstaw ok. 85% zebranego materiału frazeologicznego, można więc uznać, że stanowią ważny przyczynek do sposobu, w jaki w języku niemieckim *trudności/trudne położenie* są konceptualizowane. Pomimo to metafory konceptualne nie stanowią wyłącznego mechanizmu konstytuującego znaczenia. Idiomy o wspólnej metaforze konceptualnej a różnej obrazowości, np. *sich auf den schwankenden/unsicheren Boden begeben, jmdm. den Boden unter den Füßen wegziehen, sich auf glattes Eis wagen* wykazują bowiem w swojej strukturze semantycznej mniej lub bardziej subtelne różnice, profilują różne aspekty trudnego położenia, nie są tożsame. Stąd konieczność uchwycenia i opisanie mechanizmów kognitywnych o większym stopniu uszczegółowienia odpowiedzialnych za proces konstytuowania znaczeń.

Lingwistyka kognitywna jest w swoich założeniach teorią lingwistyczną opartą o uzus językowy, dlatego też semantologiczne badanie empiryczne bazuje na semantyczno-kognitywnej analizie przykładów korpusowych. Materiał badawczy stanowi 13 wybranych idiomów pogrupowanych wg leżących u podstaw ich konceptualizacji metafor konceptualnych. Idiomy: *ein dünnes Eis, ein glattes Parkett, ein schwankender Boden* są więc motywowane poprzez metafory konceptualne: *LEBEN IST EIN WEG → SCHWIERIGKEITEN SIND VERHINDERUNGEN DER (VORWÄRTS-)BEWEGUNG → SCHWIERIGKEITEN SIND HINDERNISSE AUF DEM WEG → SCHWIERIGE LAGE IST UNSICHERER BODEN*; związki idiomatyczne *ein Bein stellen, Knüppel zwischen die Beine werfen* konstytuowane przez metafory: *LEBEN IST EIN WEG → SCHWIERIGKEITEN SIND VERHINDERUNGEN DER (VORWÄRTS-)BEWEGUNG → SCHWIERIGKEITEN SIND HINDERNISSE AUF DEM WEG → SCHWIERIGKEITEN SIND HINDERNISSE, DIE EINEN ZUM FALL BRINGEN*; frazeologizmy *in die Enge treiben, an die Wand drücken* współformowane w swoim znaczeniu poprzez metafory: *LEBEN IST EIN WEG → SCHWIERIGKEITEN SIND VERHINDERUNGEN DER (VORWÄRTS-)BEWEGUNG → SCHWIERIGE LAGE IST RÄUMLICHE BESCHRÄNKTHEIT*; podczas gdy punkt wyjścia dla wyjaśnienia motywacji związków frazeologicznych *Klotz am Bein, jmdn. am Hals haben* stano-

wią metaforę *LEBEN IST EIN WEG* → *SCHWIERIGKEITEN SIND VERHINDERUNGEN DER (VORWÄRTS-)BEWEGUNG* → *SCHWIERIGKEITEN SIND EINE LAST BEI BEWEGUNG*. Innej proveniencji są mechanizmy współkonstytuujące znaczenia idiomów: *ein hartes Brot, eine harte Nuss, in den sauren Apfel heißen, ein dicker Brocken*. U podstaw ich konceptualizacji nie leży bowiem metaforyka drogi, a metafora konceptualna *SCHWIERIGKEITEN SIND UNGENIEßBARES ESSEN*.

Każdy z idiomów poddany jest następnie szczegółowej analizie semantyczno-kognitywnej. Analiza semantyczna ma na celu wyodrębnienie z przykładów korpusowych DWDS profilów użycia, sformułowanie parafraz dla wyekscerpowanych znaczeń oraz dobór przykładów korpusowych, które te profile egzemplifikują. Badanie semantyki frazeologizmów w oparciu o autentyczne przykłady użycia jest istotne z dwóch powodów: Pierwszy to niedoskonałość słowników w ujmowaniu znaczeń związków frazeologicznych, zagadnienie podnoszone w wielu opracowaniach metaleksykograficznych. Drugi to fakt, iż poddane szczegółowemu badaniu idiomy wykazują często znaczenie większą złożoność semantyczną aniżeli ich opis leksykograficzny. Wyekscerpowane z przykładów użycia znaczenia (tu: profile użycia) i znaczenia częściowe (tu: wzorce użycia), o niezbyt dużej niekiedy frekwencji, nieujmowane w dziełach leksykograficznych są natomiast z kognitywnego punktu widzenia bardzo interesujące: Dają one bowiem wgląd w dynamikę procesów konstytuowania znaczeń frazeologizmów i wskazują na potencjalnie możliwe kierunki ich semantycznego rozwoju w przyszłości.

Celem analizy kognitywnej jest eksplikacja wszelkich mechanizmów biorących udział w tworzeniu konceptualizacji wyabstrahowanych z przykładów użycia znaczeń. Szczegółowo opisane są tu wszelkie derywacje metonimiczne, metaforyczne, metaftonimiczne, złożone łańcuchy metaforyczno-metonimiczne o różnym zakresie uogólnienia stanowiące przyczynek do konceptualizacji. Wskazuję również na wpływ budzących kontrowersje obrazów mentalnych na konstytuowanie znaczeń frazeologizmów. Jest on szczególnie dobrze widoczny w przypadku idiomu *ein dicker Brocken*, ze względu na wieloznaczność nominalnej części idiomu (*Brocken*). Dla większej przejrzystości wywodu każdy z podrozdziałów zawierających pogrupowane wg nadrzędnych metafor konceptualnych idiomy zakończony jest podsumowaniem, eksponującym wybrane, rzadko poruszane w literaturze przedmiotu aspekty kognitywne. Omawiam w nich wpływ metafor epistemicznych, metonimii konceptualnych, zakotwiczonych w doświadczeniu cielesnym metafor ontologicznych, obrazów mentalnych na procesy konstytuowania znaczeń, kontrastywnie badam różnice w mechanizmach kognitywnych tworzących konceptualizacje i ich wpływ na ekwiwalencję międzyjęzykową. w ramach ekskursu analizuję rolę somatyzmów w badaniach kognitywnych oraz eksplikuję potencjał semantyczny rzeczownika *Beim* w niemieckiej frazeologii.

A. Lubicz

Osiągnięte wyniki i wnioski

Najistotniejszym osiągnięciem przedłożonej rozprawy habilitacyjnej jest wypracowanie spójnego, koherentnego modelu opisu procesów konstytuowania się (z perspektywy nadawcy) i motywowania (z perspektywy odbiorcy) znaczeń idiomów.

Model ten odnosi się do największej grupy idiomów w języku niemieckim: idiomów, w których znaczenie literalne oraz frazeologiczne znajdują się w stosunku rozłącznym, a pozwala na ujęcie i wyjaśnienie zasadniczych mechanizmów tworzenia znaczeń idiomów zarówno na poziomie idiosynkratycznego użycia idiomu w np. grach językowych, jak również wyabstrahowanych z większej ilości wypowiedzi znaczeń skonwencjonalizowanych. Umożliwia również sformułowanie najważniejszego wniosku wypływającego ze szczegółowej analizy idiomów pola semantycznego *trudność, trudne położenie*: Semantyczny potencjał frazeologizmów, wartość naddaną wyrażen idiomatycznych można sprowadzić do dwóch zasadniczych cech: (i) ich polileksykalności oraz (ii) ich podwójnej struktury semiotycznej.

(i) Polileksykalność idiomów, tzn. ich wielowyrazowy charakter powoduje, że derywacje semantyczne mogą zachodzić na dwóch poziomach: na poziomie całego związku wyrazowego oraz na poziomie jego pojedynczych komponentów. Na konceptualizację wybranego idiomu mogą się więc składać derywacje metaforyczne, metonimiczne bądź metaforyczno-metonimiczne dotyczące jednego z komponentów (np. rzeczownika *Knüppel* w idiomie *jmdm. Knüppel zwischen die Beine werfen*), wielu komponentów (np. obydwu składników nominalnych: *Knüppel, Bein* w ww. idiomie), bądź też całego związku wyrazowego.

(ii) Znaczenie frazeologizmów jest szczególnie złożone i wielowarstwowe, ponieważ konstytuuje się pomiędzy dwiema płaszczyznami: znaczeniem literalnym oraz znaczeniem zleksykalizowanym, frazeologicznym. Pomiedzy obydwo ma płaszczyznami, nierzadko w sprzężeniu zwrotnym zachodzą procesy rzutowania (projekcji). Zasadniczymi mechanizmami konstytuowania znaczeń są projekcje metonimiczne (rzutowanie w obrębie jednej domeny doświadczeniowej) oraz metaforyczne (rzutowanie pomiędzy dwiema domenami), przy czym ostatnie mogą mieć charakter metafor skonwencjonalizowanych bądź nowatorskich/innovacyjnych, być manifestacjami mniej lub bardziej osadzonych w doświadczeniu cielesnym metafor konceptualnych bądź bazować na projekcjach epistemicznych, opartych o ogólną wiedzę o świecie. Ponieważ metonimia i metafory to bieguny na osi derywacji semantycznych, a jednoznaczne, obiektywne określenie granic domen doświadczeniowych często przysparza trudności, możliwy jest również mechanizm pośredni – metaftonimia.

A. Liniarski

Istotnym elementem współkonstituującym znaczenia frazeologizmów są tzw. obrazy mentalne. Obrazy mentalne to spójne mentalne odwzorowania rzeczywistych obiektów. Zdolność do wywoływania obrazów mają tylko niektóre jednostki językowe, wyrażenia abstrakcyjne tychże obrazów nie wywołują. Istotna rola obrazowości w frazeologii jest powiązana z faktem, iż nominalne, przymiotnikowe oraz czasownikowe komponenty frazeologizmów leżą często na poziomie tzw. pojęć podstawowych, tzn. pojęć o szczególnym statusie psychologicznym, nabywanych w procesie akwizycji języka w pierwszej kolejności, o wysokiej frekwencji w języku codziennym, predysponujących powstawanie obrazów mentalnych. (Pojęciem podstawowym jest np. PIES, w odróżnieniu od pojęć z poziomu hierarchicznie wyższego ZWIERZĘ oraz niższego OWCZAREK SZKOCKI, por. Rosch 1975)

Większość idiomów nie funkcjonuje więc jako metafory martwe, ani długie słowa (*long words*), a zachowuje pewną dozę kreatywności wyrażeniowej, której skutkiem jest z jednej strony ich wieloznaczność, niedookreśloność semantyczna, tzw. wartość naddana, z drugiej zaś ich podatność na wariacje i innowacje frazeologiczne. Przeprowadzone studia przypadków wyraźnie przy tym wykazują, iż motywacja frazeologiczna rzadko daje się sprowadzić do jednego mechanizmu derywacyjnego: Znaczenia idiomów konstituują się zazwyczaj w złożonej sieci przesunięć o charakterze metonimiczno-metaforycznym, niekiedy dochodzi do sytuacji, w której aktywowane różne metafory otwierają sprzeczne pola interpretacyjne, a odbiorca może wahać się pomiędzy konkurencyjnymi interpretacjami wyrażenia.

Przedłożona rozprawa habilitacyjna stanowi pierwsze rozszerzone i wielowymiarowe opracowanie kognitywnych aspektów frazeologii w oparciu o aktualne teorie lingwistyki kognitywnej, ze szczególnym uwzględnieniem gramatyki kognitywnej R. Langackera, teorii poznania ucieleśnionego G. Lakoffa, uaktualnionej wersji teorii metafory i metonimii konceptualnej G. Lakoffa i M. Johnsona oraz *Grounded Cognition* L. Barsalou. Monografia daje pogłębiony wgląd w złożone i ze względu na subiektywny charakter niechętnie poruszane cechy semantyczne idiomów: motywację oraz obrazowość frazeologiczną. Również zasadnicza cecha jednostek frazeologicznych – ich idiomatyczność – ukazuje się z perspektywy kognitywnej w nowym świetle i ulega przesunięciu z peryferii badań lingwistycznych ku ich centrum. Umowny podział na metafory konceptualne i epistemiczne o różnym stopniu skonwencjonalizowania wydaje się być w obliczu przeprowadzonych badań empirycznych istotnym przyczynkiem dla wyjaśnienia procesów powstawania znaczeń frazeologicznych w ich całej złożoności. Wprowadzone w części teoretycznej, a opisane na przykładach w części empirycznej metaftonimie ukazują przejściowy, skalarny charakter zjawisk określanych jako metonimia i metafora, czy szerzej: język literalny i język przenośny.

A. Luciwore

Praca ma charakter interdyscyplinarny i może wnieść wkład do kilku dziedzin językoznawczych: Spojrzenie na konstytutywne cechy idiomów – ich motywację, obrazowość, idiomatyczność z holistycznej perspektywy lingwistyki kognitywnej stanowi przyczynek do teorii frazeologii ogólnej, również do aktualnej dyskusji na temat granic frazeologii. Analiza semantyczna znaczeń idiomów w oparciu o przykłady korpusowe, wykazanie szeroko rozpowszechnionej wariantowości i innowacyjności frazeologicznej, tendencji idiomów do rozszerzania lub zawężania znaczeń w stosunku do parafraz słownikowych, istotny w przypadku niektórych idiomów odsetek idiosynkratycznych użyczeń frazeologizmów mogą być użyteczne dla frazeografii i metaleksykografii: Ważność badań korpusowych dla opisu leksykograficznych jednostek językowych jest obecnie, po tzw. rewolucji korpusowej (Hanks 2012), niezaprzeczalna. Opracowana metoda opisywania procesów konstituowania znaczeń idiomów może znaleźć zastosowanie w lingwistyce kontrastywnej i badaniach kontrastywno-przekładowych.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo - badawczych

Moje dotychczasowe zainteresowania badawcze skupiały się wokół następujących zagadnień: (i) dydaktyki nauczania oraz akwizycji języków obcych, (ii) frazeologii ogólnej i teorii frazeologicznej, (iii) metaleksykografii oraz frazeografii, (iv) lingwistyki korpusowej i jej zastosowań w badaniach semantycznych idiomów, (v) lingwistyki kognitywnej, (vi) kognitywnych aspektów frazeologii. W ich efekcie od 2008 r. opublikowane zostały 2 monografie, 18 artykułów w czasopismach naukowych (*Colloquia Germanica Stetinensia*, *Germanica Wratislaviensia*, *Applied Linguistics Papers*, *Studia Niemcoznawcze/Studien zur Deutschkunde*, *Linguistik Online*, *Linguistische Treffen in Wrocław*, *Języki Obce w Szkole*, *Annales Neophilologiarum*), 12 rozdziałów w monografiach wieloautorskich oraz tomach pokonferencyjnych, 3 recenzje monografii naukowych. Ponadto współredagowałam 3 monografie wieloautorskie, wystąpiłam z referatem na 9 konferencjach międzynarodowych i dwóch konferencjach krajowych (PTN oder PTLS).

(i) Dydaktyka nauczania oraz akwizycja języków obcych

W artykułach (A1, A3), rozdziałach w monografiach (R1, R2, R6) i wystąpieniach konferencyjnych (KM1, KM3, KK1) opublikowanych w pierwszym okresie po obronie rozprawy doktorskiej podejmuję problematykę metakognicji w akwizycji języka drugiego i obcego, ze szczególnym uwzględnieniem roli strategii uczenia się w tym procesie. Artykuł (A2) – zainspiro-

A. Lurkiewicz

wany prowadzonymi przeze mnie zajęciami laboratoryjnymi (praktyczna nauka języka niemieckiego) – stanowi przegląd najistotniejszych teorii dotyczących roli instrukcji formalnej w procesie uczenia się języka obcego. W 2011 r. opublikowałam opartą na rozprawie doktorskiej monografię *Gedächtnisstrategien im Fremdsprachenunterricht*.

M1 Sulikowska, A. (2011): *Gedächtnisstrategien im Fremdsprachenunterricht*. Dr. Kovač, Hamburg, str. 254.

A1 Sulikowska, A. (2008): *Nauczyć, jak się uczyć – kilka uwag o treningu strategii uczenia się*. [w:] „Języki Obce w Szkole” 6, 26-31.

A2 Sulikowska, A. (2009): *Gramatyka – uczyć czy nie? Rola instrukcji formalnej w świetle wybranych teorii akwizycji języka obcego*. [w:] „Języki Obce w Szkole” 5, 19-26.

A3 Sulikowska, A. (2010): *Gedächtnisstrategien multimodaler Kodierung im gesteuerten Zweitspracherwerb*. [w:] „Annales Neophilologiarum” 4, 185-201.

R1 Sulikowska, A. (2008): *Zur Rolle der Organisation und Elaboration im Fremdsprachenunterricht*. [w:] R. Lipczuk, P. Jackowski (red.): „Wörter und Wörterbücher. Übersetzung und Spracherwerb”. Dr. Kovač, Hamburg, 191-208.

R2 Sulikowska, A. (2009): *Metakognitives Wissen. Über die Funktion gedächtnisstützender Lernstrategien*. [w:] H. Breuer, P. Mecner, K. Ruoho, W. Westphal (red.): „Spracherwerbsforschung im Spannungsfeld von angewandter Linguistik und Pädagogik. Protokollband der Internationalen Konferenz Pobierowo 2008”. Trainmedia, Berlin, 90-104.

R6 Sulikowska, A. (2012): *Zur Rolle der Wiederholungsstrategien im gesteuerten Fremdspracherwerb*. [w:] J. Mazurkiewicz-Sokołowska, W. Westphal, A. Gąszczyk (red.): „Mehrsprachigkeit und Spracherwerb in Theorie und Praxis”. Dr. Kovač, Hamburg, 171-183.

KM1 Sulikowska, A. (2008): *Über die Funktion gedächtnisstützender Lernstrategien im Fremdspracherwerb*. Referat wygłoszony na międzynarodowej konferencji: „Spracherwerbsforschung im Spannungsfeld von Angewandter Linguistik und Pädagogik”. Pobierowo, 9-11.09.2008.

KM3 Sulikowska, A. (2011): *Wiederholungsstrategien im gesteuerten Fremdspracherwerb*. Referat wygłoszony na międzynarodowej konferencji: „Förderung der Mehrsprachigkeit. Interdisziplinäre Aspekte der Spracherwerbsforschung”. Szczecin, 27-29.09.2011.

KK1 Sulikowska, A. (2013): *Rola strategii pamięciowych w sterowanej akwizycji języka obcego*. Referat wygłoszony na ogólnopolskiej konferencji PTN: „Refleksja w uczeniu się i nauczaniu języków obcych”. Wrocław, 9-11.09.2013.

(ii) Frazeologia ogólna

Niewątpliwym wpływem na rozbudzenie zainteresowań frazeologicznych miał mój udział w kierowanym przez prof. dr hab. Ryszarda Lipczuka w granie badawczym MNiSW: *Frazeologizmy w słownikach polsko-niemieckich i niemiecko-polskich. Elektroniczny bilingwalny słownik frazeologizmów jako baza danych MySQL*. Konieczność zdefiniowania frazeologizmów jako

A. Sulikowska

przedmiotu badań zainicjowała rozdział wstępny (R4) w współredagowanej przeze mnie monografii wieloautorskiej *Frazeologizmy w słownikach niemiecko-polskich i polsko-niemieckich na przykładzie słowników Pons Duży Słownik i Langenscheidt Słownik Partner* (TZ1). W 2015 r. ukazał się w *Linguistik online* artykuł *Zur Entwicklung und zum Gegenstandsbereich der deutschen und der polnischen Phraseologie* (A11). W współautorstwie z J. Ignatowicz-Skowrońską zarysowujemy w nim historię rozwoju, definicje podstawowych pojęć, obszar badawczy oraz tendencje rozwojowe frazeologii polskiej i niemieckiej.

A11 Ignatowicz-Skowrońska, Jolanta, Anna Sulikowska (2015) *Zur Entwicklung und zum Gegenstandsbereich der deutschen und der polnischen Phraseologie*. [w:] „Linguistik online” 74, 33-55. (udział procentowy 50% – 50%)

R4 Sulikowska, Anna, Dorota Misiek, Piotr Sulikowski (2012): *Frazeologizm w badaniach germanistycznych: Geneza myśli frazeologicznej, propozycje ustaleń terminologicznych i klasyfikacja*. [w:] R. Lipczuk, M. Lisiecka-Czop, A. Sulikowska (red.): „Frazeologizmy w słownikach niemiecko-polskich polsko-niemieckich na przykładzie słowników *Pons Duży Słownik i Langenscheidt Słownik Partner*”. Zapol, Szczecin, 9-42. (udział procentowy autorów 40% A.S. – 30% D.M. – 30% P.S.)

(iii) Metaleksykografia i frazeografia

Istotnym obszarem mojej pracy badawczej jest również metaleksykografia oraz frazeografia. W ramach wspomnianego projektu *Frazeologizmy w słownikach polsko-niemieckich i niemiecko-polskich. Elektroniczny bilingwalny słownik frazeologizmów jako baza danych MySQL* współtworzyłam niemiecko-polski słownik frazeologizmów online (<http://www.frazeologizmy.univ.szczecin.pl/index.php>, dostęp 19.02.2019) oraz współredagowałam monografię wieloautorską (TZ1) poświęconą dwujęzycznym słownikom frazeologicznym. W centrum moich zainteresowań znalazły się przy tym zagadnienia ekwiwalentów związków frazeologicznych w dwujęzycznych dziełach leksykograficznych (A4, R3, R5, KM2) oraz doboru haseł słownikowych i uwzględniania tzw. minimum/optimum frazeologicznego w makrostrukturze słowników (A5, A6).

TZ1 Lipczuk, Ryszard; Lisiecka-Czop, Magdalena; Sulikowska, Anna (red.) (2012): *Frazeologizmy w słownikach niemiecko-polskich i polsko-niemieckich na przykładzie słowników Pons Duży Słownik i Langenscheidt Słownik Partner*. Zapol, Szczecin, str. 204. (udział procentowy w pracach redakcyjnych 33.3% – 33.3% – 33.3%)

A4 Sulikowska, A. (2011): *Phraseologismen im zweisprachigen Wörterbuch. Anmerkungen zum Problem zielsprachiger Äquivalente im deutsch-polnischen Teil des PONS Großwörterbuches*. [w:] „Annales Neophilologiarum” 5, 109-119.

A. Sulikowska

- A5** Sulikowska, A. (2013): „*Ins Schwarze treffen – zur Erfassung und Behandlung phraseologischer Minimums DaF am Beispiel ausgewählter deutsch-polnischer Wörterbücher*“. [w:] „Colloquia Germanica Stetinensia“ 21, 241-255.
- A6** Sulikowska, A. (2013): *Die Qual der Wahl – Einige Bemerkungen zu Auswahlkriterien der didaktisch relevanten Phraseologismen in phraseologischen Wörter- und Übungsbüchern*. [w:] „Studia Niemcoznawcze/Studien zur Deutschkunde“ 1.1, 535-548.
- R3** Sulikowska, A. (2011): *Zur Darstellung der Äquivalente von phraseologischen Einheiten im deutsch-polnischen Teil des PONS-Großwörterbuches*. [w:] R. Lipczuk, M. Lisiecka-Czop, D. Misiak (red.): „Phraseologismen in deutsch-polnischen und polnisch-deutschen Wörterbüchern“. Dr. Kovač. Hamburg, 161-174.
- R5** Sulikowska, A. (2012): *Frazeologizmy i ich ekwiwalenty w słownikach dwujęzycznych*. [w:] R. Lipczuk, M. Lisiecka-Czop, A. Sulikowska (red.): „Frazeologizmy w słownikach niemiecko-polskich polsko-niemieckich na przykładzie słowników *Pons Duży Słownik i Langenscheidt Słownik Partner*“. Zapol, Szczecin, 173-204.
- KM2** Sulikowska, A. (2011): *Zur Darstellung der Äquivalente von phraseologischen Einheiten im deutsch-polnischen Teil des PONS-Großwörterbuches*. Referat wygłoszony na międzynarodowej konferencji „Phraseologismen in deutsch-polnischen und polnisch-deutschen Wörterbüchern“, Szczecin, 25-27.03.2011.
- SŁ** Komenda-Earle, Barbara, Marek Laskowski, Emil Lesner, Ryszard Lipczuk, Magdalena Lisiecka-Czop, Dorota Misiak, Renata Nadobnik, Anna Sulikowska, Roman Sadziński, Witold Sadziński (2009-2012): *Niemiecko-polski słownik frazeologizmów online*. (<http://www.frazeologizmy.univ.szczecin.pl/index.php>, ostatni dostęp 10.02.2019, swój udział procentowy w opracowywaniu haseł słownikowych szacując na 5%)

(iv) Lingwistyka korpusowa i frazeografia

Stwierdzone niedociągnięcia w ujmowaniu semantyki frazeologizmów w słownikach zarówno jedno- jak i dwujęzycznych zainicjowały serię badań semantycznych frazeologizmów w oparciu o niemieckie korpusy językowe. Artykuły A7, A8, A12 to studia przypadków ukazujące duże niekiedy rozbieżności pomiędzy ujęciem leksykograficznym a wyekscerpowanymi z autentycznych przykładów użycia znaczeniami idiomów. W przyczynku R7 analizie semantycznej poddają pięć idiomów z komponentem *Hut* sugerującym uwarunkowane genderowo restrykcje w użyciu (*jmd. zieht/zaubert etwas aus dem Hut, jmd. hat mit jmdm./etw. nichts am Hut, jmd. wirft den Hut in den Ring, jmd. nimmt den/seinen Hut, jmd. zieht vor jmdm./etw. den Hut*). Badanie korpusowe oraz pilotażowa ankieta rodzimych użytkowników języka wykazała nie odnotowywaną w słownikach tendencję do użycia 3 z 5 ww. idiomów wyłącznie w odniesieniu do mężczyzn.

A7 Sulikowska, A. (2013): *Kalt erwischt! Zwischen Phraseographie und Sprachgebrauch. Einige Anmerkungen zur Rolle der Korpusuntersuchungen in der lexikographischen Praxis.* [w:] „Colloquia Germanica Stetinensia“ 22, 265-279.

A8 Sulikowska, A. (2014): *Das Idiom ‚in Watte packen‘ in der Phraseographie und im Sprachgebrauch.* [w:] „Colloquia Germanica Stetinensia“ 23, 241-256.

A12 Sulikowska, A. (2015): *Zwischen Phraseographie und Sprachgebrauch. Das Idiom ‚ein heißes Pflaster‘ im Wörterbuch und im Usus.* [w:] „Germanica Wratislaviensia“ 140, 271-286.

R7 Sulikowska, A. (2013): *Kann eine Frau den Hut nehmen? Zur Geschlechtsspezifität der Phraseologismen mit der Hut-Konstituente.* [w:] J. Mazurkiewicz-Sokołowska, D. Misiek, W. Westphal (red.): „Sprachkontakte und Lexikon. Festschrift zum 65. Geburtstag von Prof. Ryszard Lipczuk“. Dr. Kovač. Hamburg, 145-158.

(v) Lingwistyka kognitywna: koncepty, konceptualizacje

Publikacje mieszczące się w tym polu badawczym obejmują artykuły eksplikujące główne założenia semantyki kognitywnej: encyklopedyczny charakter konceptualizacji, ich zależność od wiedzy ogólnej i gromadzonych z wiekiem doświadczeń (R8, R9) oraz rolę metafor w tworzeniu konceptualizacji trudnego do zwerbalizowania, złożonego konceptu *depresji* (R10). Powiązaniom pomiędzy konceptami, konceptualizacjami i językiem poświęcone są również współredagowane przeze mnie monografie wieloautorskie (TZ2, TZ3).

TZ2 Mazurkiewicz-Sokołowska, Jolanta, Anna Sulikowska, Werner Westphal (red.) (2014): *Konzeptualisierungen. Sprache und Diskurs.* Dr. Kovač. Hamburg, str. 260. (udział procentowy w pracach redakcyjnych 33.3% – 33.3% – 33.3%)

TZ3 Mazurkiewicz-Sokołowska, Jolanta, Anna Sulikowska, Werner Westphal (red.) (2016): *Chancen und Perspektiven einer Emotionslinguistik.* Dr. Kovač, Hamburg, str. 220. (udział procentowy w pracach redakcyjnych 33.3% – 33.3% – 33.3%)

R8 Sulikowska, A. (2014): *Konzept- und Spracherwerb als kognitive Prozesse.* [w:] J. Mazurkiewicz-Sokołowska, A. Sulikowska, W. Westphal (red.): „Konzeptualisierung, Sprache und Diskurs“. Dr. Kovač, 79-108.

R9 Sulikowska, A. (2014): *Zur Einwirkung der Konzeptualisierungen auf die Elastizität der Bedeutung am Beispiel des Konzeptes HUND.* [w:] J. Mazurkiewicz-Sokołowska, A. Sulikowska, W. Westphal (red.): „Konzeptualisierung, Sprache und Diskurs“. Dr. Kovač, Hamburg, 55-78.

R10 Sulikowska, A. (2016): *Zur Konzeptualisierung der Depression aus der Perspektive der Betroffenen.* [w:] J. Mazurkiewicz-Sokołowska, A. Sulikowska, W. Westphal (red.): „Chancen und Perspektiven einer Emotionslinguistik“. Dr. Kovač, 37-56.

A. Sulikowska

(vi) Kognitywne i semantyczne aspekty frazeologii

Najważniejszym obszarem mojej pracy badawczej w ostatnich 4-5 latach są kognitywne aspekty frazeologii. Abstrahując od wpisującej się w nurt badań kognitywnych gramatyki konstrukcji, która cieszy się w ostatnich latach w Niemczech dużym zainteresowaniem, a bezpośrednio powiązana jest z frazeologią w szerokim ujęciu tej dziedziny, badania kognitywne idiomów nie są zbyt rozpowszechnione. Tymczasem teoria i metodologia lingwistyki kognitywnej w paradygmacie holistycznym stanowi doskonałą podstawę dla wyjaśnienia złożoności semantyki idiomów oraz problematycznych dla ujęć tradycyjnych (i z tego powodu przez niektórych językoznawców, np. Häusermann 1977, Gläser 1986, Rothkegel 1973 odrzucanych) cech frazeologizmów: ich motywacji oraz obrazowości. Eksplikacji motywacji i roli obrazów mentalnych w frazeologii z perspektywy kognitywnej poświęcone są artykuły A9, A13, A14, A17 oraz wystąpienie konferencyjne KM5. Artykuły A10, A15, R11 oraz referaty KM4, KM6, KM7, KM8, KK2 kładą nacisk na wyjaśnienie dwupłaszczyznowości procesów tworzenia znaczeń, sprzężenia zwrotnego pomiędzy znaczeniem literalnym i znaczeniem frazeologicznym. Dynamizm procesów zachodzących pomiędzy tymi płaszczyznami i jego skutki dla zmian znaczeniowych frazeologizmów znajdują się w centrum uwagi artykułów A16, A18, R12. Podkreślić należy, że wymienione aspekty ściśle się zająwiają, a próbę całościowego i spójnego ujęcia problematyki tworzenia znaczeń idiomów oraz opisanie dynamiki tegoż procesu podjęłam w przedłożonej rozprawie habilitacyjnej M2.

M2 Sulikowska, A. (2019): *Kognitive Aspekte der Phraseologie. Konstituierung der Bedeutung der Phraseologismen aus der Perspektive der Kognitiven Linguistik*. Peter Lang, Berlin, str. 571.

A9 Sulikowska, A. (2015): *Zur Motiviertheit der Idiome am Beispiel des Phraseologismus ‚ein heißes Pflaster‘*. [w:] „Colloquia Germanica Stetinensia“ 24, 171-189.

A10 Sulikowska, A. (2015): *Zwischen der wörtlichen und phraseologischen Bedeutung – Zur Semantik der metaphorisch motivierten Idiome aus der Perspektive der Kognitiven Grammatik*. [w:] „Linguistik online“ 74, 133-148.

A13 Sulikowska, A. (2016): *Zur Rolle der Bildhaftigkeit in der Konstituierung der Semantik von Idiomen*. [w:] „Germanica Wratislaviensia“ 141, 319-333.

A14 Sulikowska, A. (2016): *Phraseologische Motiviertheit im Lichte der CTM-Theorie und der Theorie des bildlichen Lexikons*. [w:] „Colloquia Germanica Stetinensia“ 25, 169-188.

A15 Sulikowska, A. (2016): *Semantische Besonderheiten der Phraseologismen am Beispiel der Idioms ‚ein hartes Brot‘*. [w:] „Linguistische Treffen in Wrocław 12. Phrasenstrukturen und Interpretationen im Gebrauch“. 229-252.

A. Sulikowska

A16 Sulikowska, A. (2016): *Wie entsteht die Bedeutung von phraseologischen Neologismen? Eine korpusgestützte Untersuchung der kognitiven Bedeutungskonstituierungsprozesse am Beispiel des Idioms ein dicker Brocken*. [w:] „Studia Niemcoznawcze/Studien zur Deutschkunde“ LVIII, 469-486.

A17 Sulikowska, A. (2018): *Metapher, Metonymie und mentales Bild als Motiviertheitsmechanismen in der Phraseologie*. [w:] „Germanica Wratislaviensia“ 143, 343-359.

A18 Sulikowska, A. (2018): *Niedookreśloność znaczeniowa idiomów z perspektywy semantyki kognitywnej i jej implikacje dla frazeografii*. [w:] „Applied Linguistics Papers“ 25/3, 61-77.

R11 Sulikowska, A. (2017): *Zur Konstituierung der phraseologischen Bedeutung aus der Perspektive der Kognitiven Linguistik – eine Fallstudie*. [w:] R. Lipczuk, M. Lisiecka-Czop, K.H. Ramers (red.): „Sprache und Wörterbücher in Theorie und Praxis“. Dr Kovač, 193-212.

R12 Sulikowska, A. (2018): *Kognitive Mechanismen der Bedeutungserweiterung am Beispiel des Idioms ‚in Watte packen‘*. [w:] A. Gondek, A. Jurasz, J. Szczęk (red.): „Einblicke – Rückblicke. Beiträge zur deutschen Phraseologie und Parömiologie aus intra- und interlingualer Sicht“. Schneider Verlag Hohengehren, Baltmannsweiler, 77-92.

KM4 Sulikowska, A. (2013): *Kognitive Aspekte der Semantik von Idiomem*. Referat wygłoszony na „Kolloquium zu den Schlüsselbegriffen der Angewandten Linguistik: Die Kognitive Wende und ihr Einfluss auf die Angewandte Linguistik: Cogito ergo sum – Descartes' Irrtum“. Szczecin, 07. 06. 2013.

KM5 Sulikowska, A. (2014): *Motivation, Bildlichkeit und Idiom-Semantik*. Referat wygłoszony na międzynarodowej konferencji „Konzeptualisierungen – Sprache – Emotionen“. Szczecin, 12. 09. 2014.

KM6 Sulikowska, A. (2016): *Semantischer Mehrwert der Phraseologismen aus der Perspektive der Enzyklopädischen Semantik. Eine Analyse nominaler Phraseologismen im authentischen Sprachgebrauch*. Referat wygłoszony na międzynarodowej konferencji EURO-PHRAS. Trewir, 1-3. 08. 2016.

KM7 Sulikowska, A. (2016): *Eine harte Nuss – Zur Konstituierung der phraseologischen Bedeutung aus kognitiver Sicht*. Referat wygłoszony na VII międzynarodowej konferencji „Kommunikation für Europa. Sprache und Wörterbücher in Theorie und Praxis“. Pöbierowo, 14-17. 09. 2016.

KM8 Sulikowska, A. (2017): *Mechanismen der Bedeutungskonstituierung von Idiomem aus der Perspektive der Kognitiven Linguistik – eine Fallstudie*. Referat wygłoszony na międzynarodowej konferencji: „Intra- und interlinguale Zugänge zur deutschen Phraseologie und Parömiologie“. Wrocław, 16.-18. 03. 2017.

KK2 Sulikowska, A. (2018): *Kognitywne mechanizmy konstruowania znaczeń frazeologizmów na przykładzie idiomu ‚un die Pelle rücken‘*. Referat wygłoszony na 27 konferencji Polskiego Towarzystwa Lingwistyki Stosowanej. Szczecin, 13-14. 04. 2018.

A. Sulikowska

Aktualne zagadnienia badawcze i plany naukowe

Kolejne publikacje chciałabym poświęcić szeroko rozumianej lingwistyce emocji: Rozpoczęłam pracę nad monografią dotyczącą konceptualizacji RADOŚCI w języku polskim i niemieckim. Wraz z prof. Mariosem Chrissou (Uniwersytet Narodowy im. Kapodistriasa w Atenach) zainicjowaliśmy również projekt badawczy dotyczący konceptualizacji DUMY w językach greckim, niemieckim, polskim. Fascynującym, a niewystarczająco zbadanym i budzącym kontrowersje zagadnieniem naukowym są mianowicie powiązania pomiędzy ucieleśnieniem (*embodiment*) a doświadczeniem kulturowym i ich wpływ na konceptualizację złożonych pojęć typu ZA-ZDROŚĆ, SZACUNEK, DUMA itp. Podjęłam wstępną próbę eksplikacji tych powiązań na przykładzie konceptualizacji UPRZEJMOŚCI i NIEUPRZEJMOŚCI w wygłoszonym na międzynarodowej konferencji EUROPHRAS referacie KM9 oraz pozytywnie zrecenzowanym i przyjętym do druku artykule *Embodiment und (Un-)Höflichkeit. Kognitive Aspekte kulturell geprägter Konzepte*.

KM9 Sulikowska, A. (2018): *Ist die Höflichkeit embodied? Kognitive Aspekte der Höflichkeit und Unhöflichkeit in der deutschen Phraseologie und in der figurativen Sprache*. Referat wygłoszony na międzynarodowej konferencji EUROPHRAS. Białystok, 10-12.09.2018.

A (artykuł przyjęty do druku, po recenzjach): *Embodiment und (Un-)Höflichkeit. Kognitive Aspekte kulturell geprägter Konzepte*. [w:] „Germanica Wratislaviensia” 144.

Literatura:

Croft, William (2003): *The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies*. [w:] R. Dirven, R. Pörings (red.): *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York, 161-206.

Feilke, Helmuth (1998): *Idiomatische Prägung*. [w:] I. Barz, G. Öhlschläger (red.): *Zwischen Grammatik und Lexikon. Forschungen zu einem Grenzbereich*. Niemeyer, Tübingen, 69-81.

Fillmore, Charles J., Paul Kay, Mary C. O'Connor (1988): *Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The case of let alone*. [w:] *Language* 64/3, 501-538.

Glaser, Rosemarie (1986): *A Plea for Phraseo-Stylistics*. [w:] D. Kastovsky, A. Szwedek (red.): *Linguistics Across Historical and Geographical Boundaries. In Honour of Jacek Fisiak on the Occasion of his 50. Birthday*. De Gruyter, Berlin – New York – Amsterdam, 41-52.

Hanks, Patrick (2012): *The corpus revolution in lexicography*. [w:] *International Journal of Lexicography*, 25(4), 398-436.

Häusermann, Jürg (1977): *Phraseologie. Hauptprobleme der deutschen Phraseologie auf der Basis sowjetischer Forschungsergebnisse*. Niemeyer, Tübingen.

Rosch, Eleanor (1975): *Cognitive Representations of Semantic Categories*. [w:] *Journal of Experimental Psychology* 104/3, 192-233.

Rothkegel, Annely (1973): *Feste Syntagmen. Grundlagen, Strukturbeschreibung und automatische Analyse*. Niemeyer, Tübingen.

Anno Sulikowska